

Kadri Ann Salla

Haridus- ja teadusministeeriumi
koolikorralduse osakonna peaspetsialist

Kaire Tamm

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika
osakonna nõunik

Mõjutusvahendite süsteem erikoolides

Erikoolide efektiivsus õpilaste positiivsel mõjutamisel ja käitumisprobleemide vähendamisel sõltub lisaks sekkumisviiside valikule ka nende rakendamise kvaliteedist ning soodsast koolikeskkonnast.

Noorte probleemse käitumise ja õigusrikkumiste vähendamiseks on mitu võimalust (vt Edovald 2006; Strömpl 2008), üks viis on paigutada noored suletud asutustesse nagu erikool.

Erikoolid (kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid) on õppekasvatuse asutused, mille ülesanne on alaealistele õigusrikkujatele koolikohustuse täitmise võimaldamine, nende õiguskultuuri ja iseseisva toimetuleku oskuste arendamine, resotsialiseerimine ning võimalike õigusrikkumiste ennetamine.

Erikoolidele seatud ülesanded on keerukad ning ühiskonna ootused kõrged, samas on erikoolide efektiivsus noorte positiivsel mõjutamisel nii meil

kui ka mujal maailmas madal. Suletud asutused soodustavad negatiivset märgistamist ja eakaaslaste hälbivate käitumisviiside omaksvõtmist, samas ei vähenda probleemse käitumise riskitegureid, mis tulenevad tavakeskkonnast (Report of Expert Meeting and Knowledge Seminar 2007). Seega seab erikooli tulemuslikkusele piirid juba ainuüksi asutuse iseloom, küll aga ei peitu siin suletud asutuste ebaefektiivsuse kõik põhjused.

Efektiivse sekkumise printsüübid erikoolides

Teiste riikide kogemused näitavad, et erikoolide efektiivsust mõjutab olulisel

määral sekkumismeetmete valik ja nende elluviimise kvaliteet (vt nt Gottfredson ja Barton 1993).

Sekkumismeetmeid Eesti erikoolides on uurinud Kristi Kõiv (2006). Ta leidis, et kuigi erikoolides kasutati sekkumisi nii kohase käitumise õpetamiseks (*käitumuslik sekkumine*), õpilaste suhtumise ja hoiakute mõjutamiseks (*kognitiivne sekkumine*) kui ka võrgustikutöö eesmärgil (*ökosüsteemi sekkumine*), kasutati kõige sagedamini käitumuslike meetmeid: õpilaste käitumise jälgimine, kontrollimine, kohatu käitumise registreerimine, kohase käitumise positiivne kinnitamine ning karistamine. Probleemsel käituvate noorte mõjutamiseks on

kõige sobivamad kognitiiv-käitumuslikud sekkumised, mille eesmärk on arendada noorte sotsiaalset kompetentsust ning vähendada antisotsiaalset käitumist (Campbell Systematic Reviews 2007). Võrgustikutöö on aga oluline tegelemisel noorte tavakeskkonna probleemidega nii erikoolis oleku ajal kui ka pärast seda.

Sekkumismeetmete valiku kõrval on oluline pöörata tähelepanu sellele, kuidas sekkutakse (Andreassen 2003). Erikooldes rakendatakse kohase käitumise õpetamiseks mõjutusvahendite süsteemi, mis koosneb preemiast/kiitustest õpilaste käitumise ja tegevuse tunnustamiseks ning karistustest/laiustest korrarikumiste puhul. Justiitsministeeriumi 2008. aastal korraldatud uuring mõjutusvahendite kasutamisest erikoolides (Salla ja Tamm 2008) keskendus just sekkumistele ja seda takistavatele teguritele. Järgnevalt on analüüsitud uurimistulemusi efektiivse sekkumise põhimõtete valguses.

Reageerimine probleemsele käitumisele

Inglismaal (Managing the Behaviour of Children and Young People in Secure Estates 2006) ja Põhjamaades (Andreassen 2003) on erikoolide mõjutusvahendite süsteemi eesmärk luua korraldatud ja püsiv keskkond, mis kaitseb õpilaste ja töötajate turvalisust ning heaolu, julgustab ja tunnustab vastutustundlikku käitumist, motiveerib õpilasi osalema eesmärgistatud tegevustes ning lähtub õpilase individuaalsetest vajadustest. Mõjutusvahendite süsteem peab sisaldama positiivse käitumise ootusi, lastekeskset lähenemist ja õpilaste kaasamist.

Eesti erikoolid liiguvad õpilaste individuaalsusega arvestamise, positiivse käitumise toetamise ja soodustamise suunas, kuid erikoolide mõjutusvahendite süsteemis esineb ka kitsaskohti. Mõjutusvahendite süsteem erikoolides pole kõikidele õpilastele ja töötajatele üheselt selge ning arusaadav. Reeglid peavad aga olema kõikidele teada ja nähtaval ning nende selgitamisega tuleb tegelda järjepidevalt. Et õpilased mõistaksid ja aktsepteeriks reegleid, tuleb neid kaasata mõjutusvahendite süsteemi väljatöötamisse. Uuring näitas, et

õpilasi kaasatakse vähesel määral või üldse mitte, nõudmiste pealesurumine tekitab aga protesti ja vastuhakku, mis soodustab käitumisprobleeme.

Erikooldes on palju korrarikumisi ja õpilased saavad rohkelt negatiivset tähelepanu, mis vähendab veelgi nende soovi reeglite kohaselt käituda. Õpilastele tuleb pakkuda enam võimalusi pälvida tunnustust, premeerida neid saavutuste eest ja vähendada karistuste hulka.

Töötajatel peavad olema selged juhised probleemse käitumise märkamiseks ja peatamiseks ning oodatud käitumise toetamiseks ja õpetamiseks. Käitumisprobleeme on võimalik vähendada juhul, kui personal sekkub järjepidevalt ning õpilastel ei lasta saavutada eesmärke või kasu negatiivse käitumisega (Andreassen 2003).

Kiituste ja karistuste süsteemi põhimõtted

Mõjutusvahendite süsteemi rakendamist takistavad erikoolide sobimatu füüsiline keskkond, puudujäägid töökorralduses ning inimeste ja õpilastele pööratava personaalse tähelepanu vähesus. Töötajad tunnevad võimetust õpilaste probleemidega toime tulla, tuntakse vajadust enamate mõjutusvahendite ning õpilastega individuaalse tegelemise järele. Õpilaste hinnangul ei ole kõik mõjutusvahendid mõjusad ega motiveeri neid reeglitekohaselt käituma. Nad tajuvad süsteemis ebaõiglust, personali ootused käitumisele ei arvesta õpilaste võimetega ning tõenäosus saada pälvitult kiita või karistada on väike.

Tuginedes välisriikide praktikale, peab mõjutusvahendite süsteem erikoolis lähtuma järgnevatest põhimõtetest (Andreassen 2003).

1. Läbipaistvus – õpilaste ja töötajate kaasamine reeglite kehtestamisel, otsuste tegemisel, mõjutusvahendite elluviimisel ja hindamisel.
2. Järjepidevus – ühetaoline praktika ja ühtsed meetodid süsteemi rakendamisel ja hindamisel.
3. Õiglus – aus ja humaanne suhtumine õpilastesse.
4. Võrdne juurdepääs – kõiki tuleb kohelda võrdselt.
5. Integreeritus – preemiade ja karis-

tuste süsteem peab olema integreeritud kogu asutuse korra tagamise süsteemi.

6. Saavutatavus – süsteem peab olema õpilaste jaoks asjakohane, eesmärgid ja võimalused lähtugu õpilastest.

7. Lihtsus – kõik õpilased ja töötajad peavad saama ühtemoodi aru sellest, kuidas mõjutusvahendite süsteem töötab.

Personali roll sekkumiste puhul

Andrews ja Dowden (2004) on toonud välja efektiivse sekkumise põhimõtted ning nende rakendamise seose personali oskuste ja praktika kohta.

1. Võimu efektiivne kasutamine – püsiv/kindel, aga õiglane lähenemine alaealise õigusrikkujaga suheldes. Erikooldes peavad formaalsete reeglite kehtestamisel arvestama, et need oleksid kõigile teada/nähtaval, üheselt mõistetavad. Personal peaks reeglite kohaldamisel lähtuma pigem positiivsuse rõhutamisest.

2. Antisotsiaalse käitumise vähendamine positiivse eeskuju kaudu. Lähtutakse sellest, et õpilane õpib prosotsiaalseid oskusi ja kognitiiv-käitumuslikke mustreid regulaarse suhtluse käigus personaliga.

3. Head suhted personali ja õpilaste vahel, mida iseloomustab avatud ja soe suhtlemine. Sama oluline on vastastikune austus ning noore õigusrikkuja ja personali üksteisele meeldimine / teineteise aktsepteerimine.

Personali ja õpilaste omavahelised suhted on erikooli igapäevaelu korraldamisel ja ka õpilaste hilisemal resotsialiseerumisel võtmetähtsusega. Kõikides erikoolides ei ole töötajate ja õpilaste vahel usalduslikke suhteid, see raskendab õpilaste motiveerimist ja töötajate nõudmiste aktsepteerimist. Personal täidab õpilaste ees ka teatud rollimudelit ning mõjutab suhtumise ja suhtlemise kaudu õpilaste käitumise võimalikku muutust (Inderbitzin 2006). Koolikliima olulisus ning personali kesksel rollil selles on rõhutanud ka teised uurimused (Kallas jt 2007).

Töötajad ei ole alati nõudmistes ühtsed ja järjekindlad, mis annab noortele võimaluse manipuleerida reeglitega ning nõrgestab töötajate autoriteeti. Killustunud töötajaskonnal on oluliselt kehve-

mad võimalused noorte mõjutamiseks kui üksmeelsel ja kokkuhoidval meeskonnal (Scholte ja van der Ploeg 2000).

Töötajatel on tähtis roll ka tõsiste käitumisprobleemide (nt vägivaldne käitumine) ning eakaaslaste negatiivse mõju vähendamisel.

Noorte subkultuuri mõju vähendamine

Erikoolides eksisteerivad kõrvuti formaalsete reeglitega ka õpilaste enda kehtestatud reeglid, mis puudutavad peamiselt omavahelist suhtlemist ja käitumist, luues suhetes hierarhia ning kindla rollijaotuse. Õpilased arvestavad enam subkultuuri normidega ning normide rikkumisele järgnevate tagajärgedega, mis on paljuski seotud vaimse ja füüsilise vägivaldaga.

Antisotsiaalselt käituvate eakaaslaste negatiivset mõju ja noorte subkultuuri levikut erikoolis on rõhutanud ka varasemad uurimused (Strömpl 2002; Treufeldt 2007; Perovskaja 2008). Noore paigutamisel erikooli koos teiste antisotsiaalsete noortega võib tagajärjeks olla see, et kogu grupp võtab omaks antisotsiaalsed käitumisviisid. Seetõttu on erikooli efektiivsuse tagamiseks oluline vähendada eakaaslaste negatiivset mõju.

Scholte ja van der Ploeg (2000) on toonud välja kolm põhjust, mis mõjutavad noorte subkultuuri levikut: isoleeritus tavakeskkonnast; liiga palju kontrolli ja vähe autonoomsust; personali ühiste arusaamade ja praktika puudumine. Erikoolide töötajad teadvustavad aina enam subkultuuri mõju ja mehhanisme ning astuvad samme selle nõrgestamiseks. Enam tuleb aga tegelda tasakaalu saavutamise ja noorte iseseisvuse toetamise ning nende kontrollimise vahel. Erikoolide tegevus on praegu paljuski suunatud režiimi ja distsipliini tagamiseks, formaalsete reeglite täitmisele ja välisele kontrollile. Subkultuuri mõju vähendamiseks on oluline personali töötamine meeskonnana ja ühtne arusaamine sekkumistest.

Vägivaldse käitumise piiramine

Vägivalda erikoolis kui sügavat ja tõsist probleemi tõdevad nii õpilased kui ka töötajad. Kuigi koolivägivald pööratakse erikoolides rohkelt tähelepanu,

tunnevad õpilased ja töötajadki hirmu sattuda vägivalda ohvriks.

Koolikeskkonna turvalisuse tagamisel on väga tähtis personali oskus ennetada vägivaldset käitumist ja sekkuda (Andrews ja Dowden 2004). Lisaks sellele on vägivaldse käitumisega hakka saamiseks olulised töötajate omavaheline koostöö, vähesed konfliktid ning jagatud tõekspidamised sekkumisviisidest.

Efektiivne sekkumine ja positiivne koolikeskkonna loomine on paljuski personali professionaalsuse küsimus. Erikoolide pedagooge on vaja koolitada sobivaid sekkumisviise kasutama ja nende tulemusi hindama (Coffey ja Gemignani 1994; Andrews ja Dowden 2004).

Kirjandus

Andreassen, T. (2003) MultifunC – Multifunctional Treatment in Residential and Community Settings. Töödokument.

Andrews, D. A. ja Dowden, G. (2004) The Importance of Staff Practice in Delivering Effective Correctional Treatment: A Meta-Analytic Review of Core Correctional Practice. *International Journal Offender Copmarative Criminology* 48; 203.

Coffey O. D. ja Gemignani M. G. (1994). Effective Practices in Juvenile Correctional Education: A study of the Literature and Research 1980–1992. OJJJ. Office of Juvenile Justice and Delinquent Prevention, Washington DC.

Edovald, T. (2006) Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiast ja programmide maailmas. *Kriminaalpoliitika uuringud*, 4. Tallinn: Justiitsministeerium.

Gottfredson, D. G. ja Barton, W. H. (1993) Deinstitutionalization of Juvenile Offenders. *Criminology* 31, 4.

Inderbitzin, M. (2006) Guardians of the State's Problem Children. An Ethnographic Study of Staff Members in a Juvenile Correctional Facility. *The Prison Journal* 86, 431.

Kallas, R., Kuurme, T., Leino, M., Lukk, K. jt. (2007) *Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek*. Artikleid autoritelt. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Kõiv, K. (2006) Eesti kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste koolid 2005/2006. Uurimisprojekti aruanne EV Haridus- ja Teadusministeeriumile.

Managing the Behaviour of Children and Young People in Secure Estates. Youth Justice Board (2006).

Perovskaja, N. (2008). Kasvatuse eritingimuste mõjus Tapa Erikooli lõpetanud nelja noormehe elukäigu näitel: eluloouurimus. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Report of Expert Meeting and Knowledge Seminar: Assistance to Children at Risk of Committing Crimes and Reintegration of Children with a Criminal Life Style (2007).

Research into Effective Practice with Young People in Secure Facilities. Report to the Youth and Justice Board by Hobbs and Hook Consulting (2001).

Salla, K. A. ja Tamm, K. (2008) Mõjutusvahendite kasutamine erikoolis. Justiitsministeerium.

Scholte, E. ja van der Ploeg, J. (2000). Exploring Factors Governing Successful Residential Treatment of Youngsters with Serious Behavioural Difficulties: Findings from a Longitudinal Study in Holland. *Childhood*. Vol 7. No. 2, 129–153.

Serious Juvenile Offenders: A Systematic Review of Treatment Effectiveness in Secure Corrections. Final Report to Campbell Collobaration Crime and Justice Group (2007).

Strömpl, J. (2002) The K. School. Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia. Academic Dissertation. University of Tampere.

Treufeldt, K. A. (2007) Vägivalda mõiste ja tähendus kasvatus eritingimusi vajavate tütarlaste tõlgendusel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.